

Tinca Richard¹

Fiatалok dekonverziós narratívái

Kivonat

Számtalan profán és szentírási elbeszélés számol be csodálatos körülmények között történő megtérésekről, azonban kevés szó esik azon személyek helyzetéről, akik valamilyen okból fakadóan eltávolodtak vallási közösségüktől. Tanulmányom központi témáját a fiatalok körében fellelhető dekonverziós narratívák képezik. Céлом továbbá megvizsgálni, hogy milyen indítékok, okok és tapasztalatok állnak a fiatalok valláselhagyása mögött, valamint milyen kilépési stratégiákat alkalmaznak. A kérdést magyar nemzetiségű erdélyi fiatalok körében vizsgáltam narratív biográfiai interjúk segítségével. A kutatás új perspektívákat nyithat Erdélyben, ahol a dekonverzió jelenségének specifikus okai és következményei korábban nem képezték szociológiai vizsgálatok tárgyát. Az eredmények nem csupán az akadémiai közösség számára érdekesek, hanem a pasztorációban dolgozó szakemberek számára is értékes információkat nyújthatnak.

Kulcsszavak: dekonverzió, vallási dizaffiliáció, erdélyi magyar fiatalok, vallásosság, kilépési narratívák

Abstract: Deconversion Narratives Among Hungarian Youth in Transylvania

Countless profane and scriptural narratives recount conversions occurring under miraculous circumstances; however, little attention is given to individuals who, for various reasons, distance themselves from their religious communities. The central question of my study is what types of deconversion narratives exist among young people. Furthermore, my aim is to explore the motivations, reasons, and experiences underlying religious disaffiliation, as well as the exit strategies employed. The research focuses on Hungarian youth in Transylvania, utilizing narrative biographical interviews as the primary methodological approach. This study may open new perspectives in Transylvania, where the specific causes and consequences of the phenomenon of deconversion have not yet been the subject of sociological investigation. The findings are not only of interest to the academic community but also provide valuable insights for professionals working in pastoral care.

Keywords: Deconversion; Religious disaffiliation; Hungarian youth in Transylvania; Religiosity; Exit narratives

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article

Tinca, R. (2024). Fiatалok dekonverziós narratívái. *Erdélyi Társadalom*, 22(2), 99–120.
<https://doi.org/10.17177/77171.298>

¹ Szociológus, teológus. E-mail: tincarichard@gmail.com

1. BEVEZETŐ

A vallási megtéréseknek vagy szakterminussal konverzióknak kiterjedt szociológiai és antropológiai irodalma van, azonban kevés szó esik azon személyek helyzetéről, akik erőteljes gyerek- és fiatalkori vallási szocializációt követően valamilyen okból eltávolodtak a vallási közösségüktől. Tudomásom szerint Erdélyben még egyáltalán nem került sor e jelenség szociológiai vizsgálatára. Tanulmányom központi kérdése tehát egyrészt annak a feltárása, hogy erdélyi magyar fiatalok körében milyen dekonverziós narratívák léteznek, továbbá célom azt is megvizsgálni, hogy milyen indítékok, okok és tapasztalatok állnak a valláselhagyás e történeteinek mögött, valamint a valláselhagyás folyamatának a leírása, azaz, hogy milyen kilépési stratégiákat alkalmaznak.

Írásom a dekonverziót tárgyaló szakirodalom összefoglalásával kezdődik, amelyben a dekonverziót egy interdiszciplináris területként értelmeztem, amit szociológiai, pszichológiai és nem utolsósorban teológiai perspektívából vizsgálom. E részben először bemutatom a valláselhagyás különböző definícióit és a meghatározására a tudományos kutatásokban leggyakrabban használt különböző fogalmakat. Ezután kísérletet teszek a témában született legfontosabb szociológiai kutatások eredményeinek szintetizálására, végül pedig a hitfejlődés szakaszainak és az istenkép ezzel összefüggő változásának egy pszichológiai szempontú modelljét is bemutatom. A szakirodalom összefoglalása után, egy rövid módszertani ismertetőt követően, az általam készített tizenegy élettörténeti interjút felhasználva ismertetem a valláselhagyás specifikus okait, valamint a hittől való eltávolodás érzelmi és társadalmi vonatkozásait.

2. A DEKONVERZIÓ ÉRTELMEZÉSI KÍSÉRLETEI

2.1. A valláselhagyás definíciós kísérletei

A valláselhagyás definíciójának pontatlansága és inkonzisztenciája – ahogy arra már rámutattak (lásd például Cragun & Hammer, 2011) – akadályozza a korábbi kutatásokra alapozó vizsgálatokat. A jelenséget leíró terminológiák – mint a dekonverzió, aposztázia, kiválás, eltávolodás a hittől, kilépés és más fogalmak – nem szolgáltatnak egyértelmű képet arról, hogy a meghatározások pontosan mit takarnak. A különbségek rávilágítanak a téma összetettségére és annak szükségszerűségére, hogy pontosabb definíciókat alkalmazzunk a valláselhagyás tudományos vizsgálatához. A következőkben a teljesség igénye nélkül szeretném bemutatni a valláselhagyás konceptualizációjára tett néhány kísérletet.

A vallásból való kilépést hagyományosan az aposztázia fogalmával azonosították, amely görög etimológiájú, jelentése „valamitől távol állni”. Egy viszonylag korai definícióban az aposztáziát egy specifikus kilépési formának tekintették, ahol az egyén nemcsak elhagyja a vallását, hanem ellenséges hozzáállást is tanúsít azzal szemben. Ennek kialakulását több tényező is befolyásolhatja: a kilépés módja, az új társadalmi hálózatokkal való kapcsolat és a korábbi csoporttal szembeni értékítélet (Wright, 1998). Más meghatározásban az aposztázia a vallási hagyományoktól való elszakadást is jelenti, ami magában foglalja az egyén vagy a csoport fokozatos vagy hirtelen történő eltávolodását a korábban követett vallási gyakorlatoktól (Streib & Klein, 2013). Ez a folyamat személyes és társadalmi változásokat is eredményez, beleértve az új életfilozófiák kialakítását és a közösségi kapcsolatok átalakulását. Erkölcsteológiai szempontból

az aposztázia a hittagadás egy olyan formája, amelyben a keresztény ember tudatosan szembe fordul korábbi hitével (Veres, 1993). Azonban a fogalom negatív konnotációjából adódóan használata a jelenkori szakirodalomban ritka.

A szakirodalomban szintén kevésbé elterjedt „kilépők” (exiters) és „vallási dizaffiliáció” kifejezések ugyancsak a valláshagyás folyamatára utalnak. A „kilépők” definíciója olyan személyekre vonatkozik, akik elhagyják a vallásukat. Egyes szerzők azért részesítik előnyben ezt a terminológiát, mert semlegesen utal az esemény tényére, anélkül, hogy bármilyen értékítéletet fogalmazna meg az adott döntéssel kapcsolatban (Cragun & Hammer, 2011). A „vallási dizaffiliáció” azonban egy olyan folyamatot takar, ahol az átmenet a vallásos állapotból a nem vallásos állapotba történik (Fenelon & Danielsen, 2016).

A dekonverzió fogalmának meghatározására tett próbálkozásaink során nem hivatkozhatunk kiterjedt szakirodalomra. A jelenség első szisztematikus kutatója, John D. Barbour a dekonverzió definícióját tág értelemben – mint a „vallásos hit elvesztése vagy attól való megfosztás” – használta. Négy dimenziót kapcsolt hozzá: intellektuális kétely; erkölcsi kritika; emocionális szenvedés és a közösségtől való teljes elszakadás (Barbour, 1994). Újabb kutatások hiányosnak találták az előbbi meghatározást, és hozzákapcsoltak egy újabb dimenziót, a konkrét vallási élmények elvesztését. Streib és társai meghatározásában a dekonverzió egy intenzív életmódváltozás, ami egyéni és társadalmi szempontokat egyaránt magában foglal, illetve szorosan párosul a magánélet változásával is. A dekonverzió definíciójának kulcsfontosságú elemei között szerepelnek a tapasztalati, motivációs, intellektuális-ideológiai, valamint erkölcsi-kritikai szempontok, amelyek mindegyike egyéni jellegzetességeket is tükröz és egy alaposabb pszichológiai elemzést igényel. Ezenfelül úgy gondolják, hogy a dekonverzió mélyreható vizsgálatához elengedhetetlen a kontextus megértése, ugyanis a vallás elhagyása adott kultúrában, adott időpontban, a sajátos vallási mező keretén belül történik. Véleményük szerint a dekonverzió kifejezésének használata segít elkerülni a korábbi kifejezésekkel járó negatív konnotációkat (Sterib et al., 2021). Más szerző, az előbbi meghatározás nyomán, a dekonverzióról „újraaffiliáció nélküli” eltávolodásként beszél (Fazzino, 2014). Egy néhány évvel ezelőtt megjelent kutatásban a következő meghatározást olvashatjuk: „a dekonverzió azt az eseményt jelöli, hogy a korábban hívő ember nem akar vagy nem tud többé hinni, illetőleg ezt valamikor tudatosan eldöntötte, és jelenleg nem hívőként vagy egykori keresztényként határozza meg magát” (Tobias et al., 2020: 11). A számtalan definíció ellenére a dekonverzió fogalmát sok kritika érte. Egyes kutatók szerint a dekonverzió túlságosan leegyszerűsítő kifejezés a vallástól való eltávolodás leírására (Cragun & Hammer, 2011). Érvelésük szerint a hasonló változásokat – beleértve a vallásos hit elutasítását is – konverziónak kellene tekinteni, de a dekonverzió kifejezés ellen szól az is, hogy túlságosan redukcionista (Fazzino, 2014).

2.2. Kitérés minták és utak

John D. Barbour a kitérést 20. századi jelenségnek tartja, amely az individualizációval és a vallási pluralizmus kialakulásával áll összefüggésben. Szerinte a vallás elhagyásának folyamata jelentős mértékben befolyásolja az egyén érzelmeit és környezetét, így a narratíva középpontjában a spirituális küzdelem áll. A dekonverzió és a konverzió folyamata azonos lehet, de narratívái eltérnek egymástól. A dekonverzió kifejezést tág értelemben használja, mint a „vallásos hit elvesztése vagy attól való megfosztás”, amelyhez a következő négy aspektust kapcsolja: intellek-

tuális kétely, amely a hitrendszer alapvető igazságainak megkérdőjelezését és a korábban elfogadott dogmák tagadását jelenti; erkölcsi kritika, ami a vallási csoportok által képviselt életmód és értékrend elutasításából ered; emocionális szenvedés, amely olyan mély érzelmekből fakad, mint a gyász, büntudat, a magány vagy a kétségbeesés; és végül a közösségtől való teljes elszakadás, amely a vallási csoportoktól és közösségektől való fizikai és lelki eltávolodást és távolságtartást jelenti (Barbour, 1994).

Fuchs Ebaugh (1988) a valláselhagyás folyamatát hasonlóképpen négy szakaszra osztotta. E szerző rámutat arra, hogy a kitérés nem csupán egy adott szerepkörből való elszakadás, hanem egy mélyreható átmeneti időszak is, amely számtalan kihívás elé állítja az egyént. Az első szakasz a kétségek megjelenése, amit gyakran olyan személyes krízisek idéznek elő, mint a munkanélküliség vagy a kapcsolatok válsága. Emiatt az egyén felülvizsgálja és újraértékeli a vallás iránti hozzáállását. A második szakasz az alternatívák keresése, amikor az egyén megerősítést keres kétségeinek igazolásához, és lehetőségeket arra, hogy a meglévő egyházi szerepköröit elhagyja. Erre az időszakra jellemzőek az erős belső konfliktusok, valamint a kilépési stratégiák feltérképezése. A harmadik szakasz a fordulópont, egy meghatározó esemény vagy felismerés, amely csökkenti a kognitív disszonanciát, lehetővé teszi a nyilvános döntésbejelentést, és mobilizálja a szükséges erőforrásokat a változáshoz. A folyamat zárószakasza az új önkép kialakítása, amely során az egyén meghatározza és elfogadja az új identitását, megteremti az átmenetet a régi és az új szerep között, új társadalmi kapcsolatokat épít, és integrálja a régi szerep maradványait az új énképbe. Ez a szakasz különösen nehéz és kihívásokkal teli, mert a valláselhagyó újra kell értelmezze identitását és helyét a társadalomban, miközben keresi az egyensúlyt múltja és jövője között (Ebaugh, 1988).

A valláselhagyást és annak narratíváit a vallási szervezet típusa és társadalmi legitimitása függvényében is azonosították. Egy vallási szervezet legitimációja és működési szabadsága nagymértékben függ attól, hogy mennyire áll összhangban a környezete meghatározó szervezeteinek érdekeivel. A társadalmi rendszerbe jól illeszkedő vallási szervezetek magas szintű legitimitást és nagy fokú önállóságot élveznek, míg ezzel szemben a szélesebb körű társadalmi környezettől eltérő érdekű szervezeteket gyakran megbélyegzik és szigorúbb felügyelet alá helyezik (Bromley, 1998). E megközelítésben a szerző a vallási szervezetek három fő típusát határozza meg: a „hűségesek” harmonikus kapcsolatban állnak társadalmi környezetükkel; a „versengők” bizonyos fokú feszültséget tapasztalnak a társadalom vonatkozásában; az „aláásók” pedig nagy ellenállással és kontrollal szembesülnek. E szervezeti típusok esetében a kilépési folyamatok és azok módjai eltérnek egymástól. A „hűséges” típusú szervezetekből való kilépések gyakran észrevétlenek maradnak, mivel az ezekből távozók csendesen hagyják el a vallási szervezetet, kerülve a nyilvános vitákat. E kilépőket a szerző „árulóknak” nevezi. Ezzel szemben a „versengő” szervezeteknél a kilépő „sípfüjók” gyakran nyilvánosságra hozzák a döntésüket, felfedve a belső problémákat, ami tovább fokozhatja a szervezet és a környezete közötti feszültséget. Az „aláásók” szervezetek esetében a kilépés még markánsabb, ahol az „aposztáták” nyíltan ellenzik és kritizálják korábbi szervezetüket, azzal ellenséges szervezetekhez csatlakoznak, nézeteiket nyilvános platformokon is kifejtik (Bromley, 1998).

Armand L. Mauss (1969) a valláselhagyást három fő dimenzió – intellektuális, szociális és érzelmi – mentén vizsgálta. Az intellektuális dimenzió a vallás alapvető tanításával szembeni kétségekre épül, míg a szociális dimenzió a vallási közösségekkel való kapcsolattartás hiányát

vagy annak problémáit jelzi. Az érzelmi dimenzió azokra az érzelmi okokra és problémákra utal, amelyek miatt az egyén elhagyja a vallását, beleértve a vallási intézményekkel vagy gyakorlatokkal kapcsolatos negatív érzelmeket és traumákat. A három dimenzió alapján a szerző nyolc típusú valláshagyót különböztetett meg. A „teljes elhagyók” azok, akik teljes mértékben eltávolodtak a vallástól, a „pszichológiai elhagyók” intellektuális és érzelmi okokból hagyták el az egyházközségüket, míg a „szociális elhagyók” kizárólag közösségi kapcsolataik miatt döntenek emellett. Az „érzelmi elhagyók” érzelmi okokból távolodnak el, az „elidegenedett elhagyók” pedig szociális és érzelmi dimenziókban érzik magukat kívülállónak. Végül a „körülmények miatt elhagyók” azok, akik életviteli változások, például a hadseregbe való belépésük miatt hagyják abba a vallás gyakorlását (Mauss, 1969).

A valláshagyást több alkalommal is úgy értelmezték, mint ellenkulturális jelenséget. Egy, az Egyesült Államokban végzett, a valláshagyási mintákat a hatvanas és hetvenes évek kulturális változásainak kontextusában vizsgáló kutatásban arra a következtetésre jutottak, hogy a fiatalok körében a valláshagyás része a deszekularizáció ellen irányuló szélesebb kulturális és társadalmi ellenállásnak. Kvantitatív metszetben a valláshagyás erősen korrelál a nemek, az oktatási szint, a társadalmi-gazdasági státusz és a földrajzi elhelyezkedés elemeivel. Például a férfiak kétszer nagyobb valószínűséggel hagyják el a vallásukat, mint a nők, a valláshagyó férfiak pedig általában magas végzettségű felső középosztálybeli fiatalok. E szerző szerint tehát a valláshagyást nem elszigetelt jelenségként, hanem szélesebb társadalmi változások részeként kell értelmezni, ami tükrözi a kulturális értékek és az intézményes struktúrák átalakulását (Roof, 1978).

A dekonverzió nemcsak belső, lelki tényezőkkel magyarázható, hanem számos külső aspektus is befolyásolhatja egy személy egyházhoz fűződő viszonyát, és ezek együttesen alakíthatják a döntés meghozatalát. Egy kutatásban a valláshagyás mögött álló, külső és belső tényezőket vizsgálták, négy olyan aspektust azonosítva, melyek meghatározhatják az érintett személyek kitérését: politikai hozzáállás, vallási szkepticizmus, erősebb stresszhelyzetek és szociodemográfiai tényezők. Rámutatnak arra, hogy habár sok amerikai komolyan fontolgatja a vallás elhagyását, kevesen teszik meg ezt a lépést, legalábbis nem egy hároméves perióduson belül. Kiemelik, hogy a politikai nézetek, különösen az olyan progresszív álláspontok, mint a melegházasság támogatása, jelentősen növelhetik a kitérés valószínűségét, mivel ezek gyakran ellentétesek a hagyományos, fundamentalista vallásos doktrínákkal. A vallási szkepticizmus vagy a vallási tanítások és hiedelmek iránti kétség szintén szoros kapcsolatban áll a valláshagyás megfontolásával és megvalósításával. Mindez arra utal, hogy a vallással kapcsolatos kétségek meghatározó szerepet játszhatnak ebben a folyamatban. Ezen kívül az olyan erősebb intenzitású stresszhelyzetek, mint a pénzügyi válságok megerősíthetik a kilépés gondolatát. Ezzel szemben az olyan családi tragédiák, mint egy közeli hozzátartozó elvesztése, ellenkezőleg, védőfaktorként hathatnak (Vargas, 2012).

Egy lengyelországi fiatal felnőttek körében végzett kutatás során a vallási kitérés és a népi vallásosság kapcsolatát vizsgálták. Következtetéseik alapján a hivatalos és népi vallási tevékenységeken való részvétel csökkenti a dekonverzió kockázatát. A vizsgálat során jelentős hangsúlyt kapott a transzcendens adósságérzet szerepe, ami alatt arra gondolnak, hogy az egyén valamiféle adósságot érez Isten felé a neki nyújtott jótéteményekért, és vágyik arra, hogy ezt valamilyen módon viszonzza. Ez az érzés erősíti az egyéneknél a vallási elkötelezettséget, ami

hozzájárul a hitük fenntartásához. A transzcendens adósságérzet tehát nem csupán egy belső érzelmi állapot, hanem egy mélyebb kötelék, amely az egyén és a transzcendens közötti kapcsolatot erősíti, elősegítve a vallási identitás fenntartását és csökkentve a hit elhagyásának valószínűségét (Krok és mtsai., 2024).

Egy további tanulmány az Egyesült Államokban élő evanglikál hívők dekonverziós folyamatait vizsgálta. Szerzője szerint a valláshagyás háromszakaszos folyamat: először egy predekonverziós szakaszban a kitérők intellektuális ellentmondásokkal és vallási traumákkal szembesülnek, ami spirituális kételyeket vet fel és ontológiai bizonytalanságot okoz, vallási meggyőződéseik kétségbevonását eredményezve. Az ezt követő kognitív dekonverzió szakaszában a résztvevők tudatosan döntenek vallásuk elhagyása mellett, ami még nem az új ideológiák felé való nyitást jelenti, hanem csak a meglévő vallási nézetek elutasítását. Végül a poszt-dekonverziós szakaszban személyes átalakulás zajlik, amely során az egyének egy új, szekuláris világnézetre tesznek szert, amit a racionális értékek előtérbe kerülése jellemez. Ez a változás nem csupán a vallás elhagyását jelenti, hanem új szekuláris identitás kialakítását is, ami bár magas személyes és társadalmi költségekkel járhat, végül szabadságot és lehetőséget biztosít az egyének számára, hogy hitelesebb életet éljenek. Az elemzés rávilágít, hogy a modern társadalomban a vallás elhagyása bonyolult, de gyakran pozitív személyes átalakulást jelent, amely új utakat nyit az önazonosság és a közösségi hovatartozás vonatkozásában (Fazzino, 2014).

Más szerzők a dekonverziós folyamatok elemzésében rámutattak arra, hogy a hittradíciótól való eltávolodás egyik leggyakoribb formája a fokozatos távolságtartás, amely négy általános típusú narratívával azonosítható. Ezek a narratívák személyes és társadalmi dinamikákat tükröznek, melyek a dekonverzió különböző aspektusait világítják meg. Az első ilyen típus az „autonómia keresése”, ami azokat a személyeket írja le, akik a neveltetésük során kritikátlanul elfogadott vallási hagyományok megkérdőjelezésén keresztül töreksenek önállóságra. A másik típust, a „paradicsomból kitiltottak” alkotják, akik mély érzelmi trauma hatására hagyják el a vallásukat, gyakran a közösségben vagy intézményben való csalódásuk miatt, kevés hajlandóságot mutatva egy új vallás irányába. Az „új referenciakeret megtalálása” azokra vonatkozik, akik a hitüket elvesztve egy másik, vonzóbb spirituális útvonalat találnak, legyen az egy új vallási közösség tanítása vagy egyéni spiritualitásuk mélyítése. Végezetül az „élethosszig tartó keresés” azokra az egyénekre utal, akik többször is változtatnak vallási vagy spirituális hovatartozásukon, mivel folyamatosan keresik azt a hitrendszert, amely leginkább kielégíti a személyes igényeiket és elvárásaikat, gyakran állandó változások és revíziók közepette (Streib, 2021).

Az egyik legújabb kutatásban a valláshagyás négy vezérmotívumát azonosították, majd ezek további két-két formáját különböztették meg. A vallástól elsősorban *erkölcsi okokból* eltávolodók esetei olyan közösségekben fordulnak elő, amelyek hangsúlyosan törekednek arra, hogy közös értékeik a közösség életében is láthatóvá váljanak, ezért a közösség tagjainak életét szabályozni igyekeznek. A kilépéseknek két, erre visszavezethető formáját azonosították a kötet szerzői: a „korlátozottakat”, akik nem érezték szabadnak magukat hívőként, mert úgy vélték, hogy a vallási közösségük túlságosan korlátozza őket; valamint a „sérülteket”, akiket az egyházi közösség nem csupán korlátozott, hanem személyes határaikat is súlyosan átlépte. Az okozott sérülések leginkább lelki és szellemi jellegűek voltak, azonban előfordultak testi és szexuális visszaélések is (Tobias és mtsai., 2020).

A második vezérmotívum az *intellektus*, mely szorosan összekapcsolódik az egyén lelki életével és azokkal az intellektuális kihívásokkal, amelyeket bizonyos egyházi tanítások felvetnek. Gyakori, hogy az egyének kételyeket táplálnak vallásuk bizonyos aspektusaival szemben, különösen akkor, ha ezek a nézetek ütköznek az új tudományos felfedezésekkel vagy a természettudományos világgéppel. Ez az intellektuális feszültség idővel kritikus pontot ér el, ahol az egyének már képtelenek összeegyeztetni hitüket bővülő ismereteikkel, ez pedig gyakran a vallás elhagyásához vezet. A „kétkedők” belső konfliktusokat élnek át, miközben megpróbálják összehangolni különböző világnézeteiket, míg a „tépelődők” alaposan megkérdőjelezik saját megőzéseiket és az azokra épülő ismeretrendszeiket (Tobias és mtsai., 2020).

A következő vezérmotívum az *identitás*, amely szorosan összefügg az egyén környezetével és interakcióval. Az egyéni kapcsolatok során a személy ráébred, hogy személyisége nem egyeztethető össze hitével, ez pedig arra ösztönzi őt, hogy elszakadjon a vallási közösségtől. Az identitás felismerése különösen a „kinőttek” körében figyelhető meg, akik fiatal felnőttként szembesülnek azzal, hogy gyermekkori hitük már nem képes kielégíteni vallásosságukat. Ebben a helyzetben két út áll előttük: vagy egy mélyebb, reflektáltabb hit felé fordulnak, vagy teljesen eltávolodnak a vallástól. Az utóbbi döntés nem vonja kétségbe gyermekkori hitük őszinteségét, hanem azt jelzi, hogy felnőttkori identitásuk már nem egyeztethető össze korábbi vallásosságukkal. Ezzel ellentétben a „meghasonlottak” esetében az eltávolodás akkor következik be, amikor a tudatosan kialakított hitük ellentmondásba kerül személyes értékeikkel. Ez az ellentmondás gyakran vezet a közösségből való kilépéshez, ami a maga rendjén, jó eséllyel a hit teljes feladását vonja maga után (Tobias és mtsai., 2020).

Az utolsó vezérmotívum, az *istenkapcsolat*, a legkevésbé gyakori, de mélyen meghatározó jelenség. Ebben az esetben az Istennel való személyes kapcsolat a központi elem. Ha ez a kapcsolat megromlik vagy negatív irányt vesz, oda vezethet, hogy az egyén megszakítja vallási kötelekeit. A „kiábrándultak” azt remélik, hogy istenkapcsolatuk a mindennapjaikban is érezhetővé válik, de amikor ez nem teljesül, úgy érzik, hogy Isten elhagyta őket. Ez arra készteti őket, hogy vagy teljesen megszakítsák vallási életüket, vagy olyan életvitelt kezdenek folytatni, amelyből fokozatosan kimarad az istenkapcsolat. Ezzel szemben a „megkínzottak” arról számolnak be, hogy sorscsapásaik megtörték az istenkapcsolatukat. Ez az élmény megakadályozza őket abban, hogy továbbra is bízni vagy hinni tudjanak Istenben, így vagy hirtelen szakítják meg vallásos hitüket, vagy fokozatosan távolodnak el attól (Tobias és mtsai., 2020).

2.3. Mi jön a valláshagyás után? Dekonverziós trajektóriák

A valláshagyás után következő érzelmi úr sok egykori vallásos személyt arra indít, hogy új utakat keressen spirituális vágyainak kielégítése érdekében. Az érintettek, akik keresztülmennek a kitérés folyamatán, számos új választási és társadalmi dilemmával szembesülnek, amelyek megoldása kulcsfontosságú lesz az új identitásuk kialakításában. Mivel a vallás gyakran fonódik össze az identitással, sokak számára kihívást jelent meghatározniuk magukat a vallás keretein kívül. Ezt a belső folyamatot „paradigmatikus munkának” is nevezik, ami magában foglalja azokat a mentális és közösségi lépéseket, amelyeket az egyén a világgépe megváltoztatása érdekében tesz. Az információkeresés és az önvizsgálat mint a folyamat alappillérei lehetővé teszik számukra, hogy válaszokat keressenek a dilemmákra, miközben új, szekuláris közegben találják magukat, ami elősegíti gondolataik és értékeik újraértelmezését. Emellett a társadalmi kapcsol-

latok újraépítése is fontos szerepet játszik változásuk során, mivel ez segít találni új támogató közösséget. Ez az átmenet fokozatosan vezet el a hagyományos vallásos nézetek teljes elhagyásától egy új, szekuláris életfelfogás felé, ami biztonságot és nyitottságot nyújt, valamint lehetőséget ad a vallási igazságtalanságokkal szembeni fellépésre. A folyamat végén az emberek gyakran felszabadultnak érzik magukat, mivel megszabadulnak a vallásos elvárások nyomása alól, ami új szabadságérzetet és az önmeghatározás lehetőségét kínálja számukra.

A jelenség sokféleségét alátámasztja az is, hogy a vallásukat elhagyó személyek különböző módon konfrontálódnak korábbi identitástudatukkal, és egymástól eltérő utakat választanak. Streib és munkatársai hat különböző kilépési stratégiát azonosítottak, amelyen egy személy keresztülmehet a valláshagyás folyamán. A „heretikus kilépés” során az egyének új vallási rendszereket vagy gyakorlatokat fogadnak el szervezeti tagság nélkül. A „privatizáló kilépés” esetében megszűnik a formális tagság, de az egyéni vallásgyakorlat továbbra is folytatódik. Az „integráló kilépés” olyan vallási rendszerbe való átmenetet jelent, ami eltérő hitrendszert kínál a korábbihoz képest. A „vallásváltás” hasonló hitrendszert és rituális gyakorlatokat nyújtó szervezethez való átmenetet jelent. Az „ellentétes kilépés” teljesen ellentétes hitrendszerű és gyakorlatú vallási szervezethez való átmenetet takar, míg a „szekularizáló kilépés” a vallási hit és gyakorlatok, valamint a szervezeti tagság teljes megszüntetését foglalja magában (Streib és mtsai., 2009).

Egy amerikai kutatás a fundamentalista keresztények valláshagyásának szociálpszichológiai hatásait vizsgálva azt mutatta be, hogy a dekonvertáltak hogyan alakítják át a támogatói hálózataikat és kapcsolataikat jólétük javítása érdekében. A kilépés folyamatában a résztvevők jelentős társadalmi és érzelmi veszteségekkel szembesülnek, mint például a vallási közösségük vagy családi kapcsolataik támogatásának elvesztése, ami különösen igaz azokra a vallásokra, amelyek szigorúan kezelik a hívők távozását a közösségből. Hosszú távon azonban új kapcsolatokat alakítanak ki, amelyek nagyobb szabadságot biztosítanak számukra. A következtetések alapján a kilépés eredménye a jobb mentális egészség és az élettel való magasabb elégedettségi szint (Nica, 2019).

2.4. A vallási szocializáció pszichológiai megközelítésben

Fejlődépszichológiai szempontból a hitfejlődés már csecsemőkorban elkezdődik. Nulladik szakaszában (0–2 év) az érintett még nem rendelkezik tudatos istenhittel, de a gyermeket e korban ért impulzusok hatással lesznek vallásosságának későbbi fejlődésére. Az intuitív-projektív hitszakaszt (2–6 év) az érzelmek kivetítése és az intuitív vallástapasztalatok határozzák meg, ahol az észlelések hiányát képekkel töltik fel. A mitikus literális hitszakaszban (6–12 év) a gyermek már képes időben és térben rendezett, összefüggő képet alkotni a világról, így kialakul benne egy antropomorf istenkép, amire a törvények, a szent szövegek szó szerinti magyarázata, a közösségtől kapott szimbólumok, hittartalmak konkrét értelmezése jellemző. A szintetikus-konvencionális hit szakaszában (13–15 év) már kialakulóban van egy sajátos értékrendszer, mégis saját referenciacsoportjának konvencióit ismeri el leginkább. Az individualista-reflektív hit szakasza fiatal felnőttkorban jelentkezik, amikor az egyén megkérdőjelezheti eddigi konvencionális világképét és már személyes reflexió révén keresheti saját életútját és értékeit. Az összekapcsoló-elmélyülő hitszakasz az érett felnőttkor idején jelentkezik, egyfajta nyitottság és elfogadás válik jellemzővé, amikor képessé válik egymással ellenétes dolgokat megismerni és az

egész részeként, egységként kezelni. A fejlődési folyamat csúcsán az univerzáló, egyetemes hit áll, amit egy viszonylag szűk csoport képvisel. E szakaszban az egyén az emberiség egészét érintő problémákkal foglalkozik, felülemelkedve a vallások közötti különbségeken (Fowler, 1991).

A modell bírálói szerint a hitfejlődési szakaszok átfedődnek, és nem minden esetben fedezhető fel egyértelmű összefüggés a fejlődési szakasz és az életkor között. A bírálók szerint minden életszakaszban jelen van az összes előző hitszakasz gyökere, így ezek együttesen hatnak az egyén személyes vallásosságára. Továbbá azt is kifogásolták, hogy a modell túlságosan előtérbe helyezi a kognitív folyamatokat, háttérbe szorítva olyan tényezőket, mint az interperszonális kapcsolatok vagy a különböző élmények, tapasztalatok (Streib, 2001; Streib & Keller, 2018). Ennek nyomán egy olyan integratív modellt javasoltak, ami a vallási stílusok gyakorlati-interaktív, pszichodinamikus (szimbolikus) és kognitív (narratív) újraalkotását foglalta magába, figyelmet fordítva az egyén élettörténetére.

Az új megközelítés célja feltárni a vallásos életet ért változásokat és alakulásokat. Ennek leírására összesen öt szakaszt határoztak meg, amelyekre más-más „vallási stílus” jellemző. Az első szakasz a szubjektív vallásos stílusé, amely csecsemőkorban jelentkezik és végső soron hatással lesz az Istenről alkotott képre, attól függően, hogy kialakul-e a gyermek és a szülő közötti ösbi-zalom. Az instrumentális-reciprok stílus egy olyan fejlődési szakaszt jelöl, ahol a vallási tanítá-sok és szentírási szövegek szó szerinti értelmezése dominál, illetve a vallási történetek olyan konkrét etikai útmutatást kínálnak, ami által egymástól meg lehet különböztetni a helyes és helytelen cselekedeteket. A kölcsönös vallási stílus a csoporton belüli viszonzott kapcsolatokra, valamint az Istennel való személyes viszonyra épül, ami meghatározza a személyes véleményü-ket. Az individuatív-szisztematikus vallási stílus már olyan kritikai nézőpontot sajátít el, ahol az egyén képes indokolni hitét vagy a vele kapcsolatos kételyeit, emellett pedig a vallási szövegeket és rituálékat szimbolikus tartalmuktól megfosztva képes kezelni. A dialogikus vallási stílus az ellentétek elfogadásán és a különböző vallási nézetekkel szembeni nyitottságon alapul, lehetővé téve az egyén számára, hogy másoktól tanuljon anélkül, hogy kizárná vagy ellenséges viszonyt tanúsítanának vele szemben (Streib, 2001).

A hitfejlődési szakaszok mentén a konverzió két típusa is megkülönböztethető. Ebben az értelmezésben a strukturális konverzió olyan folyamat, melyben a személy átlép egy magasabb hitszakaszba, ami egyfajta vallásfejlődést idéz elő. Ezzel szemben a laterális konverzió nem jár együtt magasabb hitfejlődési szintre való lépéssel, ugyanis ebben a típusban az egyén ugyanazon a hitfejlődési szinten marad, csak másik hitközségbe vagy gyakorlatba lép át (Fowler, 1981 idézi Keller és mtsai., 2013).

A dekonverziós folyamatokban nem csupán a hitfejlődési szakaszok, hanem az Istenről al-kotott képek és fogalmak is kulcsfontosságúak lehetnek. Ana Maria Rizutto (1981) különbsé-get tesz az egyén istenfogalma és istenképe között. Az istenfogalom elsősorban az intellektuális elemzés eredményeként jön létre, így kognitív és tudatos jellegű. Ezzel szemben az istenkép az affektív dimenziókat érinti, a tudattalanban gyökerezik, és erőteljesen befolyásolja a korai személyközi interakciókból származó tapasztalatok. A szerző kiemeli, hogy az istenkép már a formális hitoktatás előtt is kialakul az egyénben. Amikor az istenfogalom és az istenkép ellenté-tes viszonyba kerül egymással, az egyénben nagy valószínűséggel egyfajta diszkrepancia alakul ki, amely a dekonverzió egyik lehetséges mozgatórugója lehet. Végül az istenfogalom és isten-

kép összességét nevezhetjük istenreprezentációnak, amely az Istenről alkotott teljes képet foglalja magában (Rizutto, 1981).

3. MÓDSZERTAN

Kutatásom során erdélyi magyar fiatalok dekonverziós narratíváit vizsgáltam, az egyháztól és a vallásuktól való eltávolodásukra keresve a magyarázatot. E célból tizenegy narratív mélyinterjút készítettem korábban vallásgyakorlók személyekkel. Az interjúk első részében a vallásgyakorlás aktív időszakára vonatkozó kérdéseket tettem fel, a korábbi gyülekezetük strukturális felépítésére, az egyházközségbe való beágyazottságukra, családi háttérükre és hitgyakorlásukra kérdezve rá. Ezután az interjúalanyoktól azt kérdeztem, hogy milyen tényezők befolyásolták őket a vallástól való eltávolodás során, hogyan zajlott le ez a folyamat bennük, és hogyan kommunikálták ezt mások felé. Az interjúk befejező részében pedig arra tértünk ki, hogyan éltek meg az egyházközségtől való eltávolodást, és milyen változásokon mentek keresztül ezt követően. A vizsgált elméleti populációt azok a 18 és 35 év közötti erdélyi magyar nemzetiségű fiatalok alkotják, akik korábban vallásosként vagy hívőként definiálták magukat, de jelenleg úgy tartják, hogy eltávolodtak az egyháztól vagy a vallástól, és jelenleg nem hívőként vagy egykori keresztényként határozzák meg magukat. Interjúalanyaimat a hólabdamódszer segítségével találtam meg, a már megkérdezett interjúalanyoktól olyan ismerőseikről érdeklődtem, akik hasonló folyamaton mentek keresztül, és akik hajlandók is voltak erről beszélni. Interjúalanyaim közül nyolc római katolikus, három református vallású volt. A megosztott személyes és érzékeny tapasztalatok védelme érdekében a kutatás során minden azonosításra alkalmas adatot eltávolítottam vagy megváltoztattam. Az interjúalanyok a tanulmányban álnéven szerepelnek.

4. A DEKONVERZIÓ FOLYAMATA

Elemzésemet a dekonverzió egymás utáni szakaszai szerint építettem fel. Először a kitérés előtti időszakot elemzem, majd ezt követően annak okát és folyamatát, végül pedig a döntést követő életszakaszt tárgyalom.

4.1. Dekonverzió előtti időszak

Az interjúalanyok többsége szülei és nagyszülei révén sajátította el a vallásos hit alapjait. Laura szüleinek szigorú vallásossága nem adott teret a vasárnapi mise kihagyására. Az alapnak számító gyermekkori imákat megtanították számára, ám közös imádkozásra csak jelentős problémák esetén került sor. Levente, Sára és Janka édesanyjuktól részesültek vallásos nevelésben, rendszeresen jártak a templomba, ahol nem csupán a vasárnapi szentmiséken és istentiszteleteken vettek részt, hanem ellátogattak az egyházközség hétköznapi imádkozási alkalmaira is. Júliának az apja tanította meg az esti imádságot, de ezt nem gyakorolták közösen. Cecília családja szorosabb kapcsolatot ápolt a vallással: naponta közösen imádkoztak és minden pénteken böjtöltek. Bár családjukat több tragédia is érte, hitük sosem ingott meg. Ezzel szemben Fanni szülei csak a fontosabb ünnepeken mentek el a szentmisére, hitbeli neveltetését leginkább nagy-

mamájától kapta, aki megtanította őt az alapvető imákra. Alexandra és Imola szülei nem voltak templomba járók, de gyermekeiket arra biztatták, hogy többi társukhoz hasonlóan legyenek ők is elsőáldozók.

Az interjúalanyok esetében többnyire hagyományos és konzervatív vallási neveltetést biztosítottak a szülők, azonban az érintettek ezt eltérő módon értékelték. Laura és Cecília szülei elkötelezetten és példamutatóan követték az egyházi tanításokat, és erős, elkötelezett hitet képviseltek. Ezzel szemben Barnabás kritikusan vélekedett szüleiéről: úgy érezte, hogy a hitük megalapozatlan volt, és hajlamosak voltak a vallási fundamentalizmusra. Júlia tapasztalatai is ambivalensek: bár szülei mélyen vallásosak voltak, cselekedeteikben ez ritkán mutatkozott meg. Néhány esetben előfordult, hogy a gyermek csak az egyik szülőtől kapott vallásos neveltetést, míg a másik szülő kevésbé tartotta ezt fontosnak. Ez esetekben az érintettek úgy látták, hogy a vallását aktívan nem gyakorló szülő hite kulturális és identitásbeli kérdésekben merült ki.

Gyermekkorukban legtöbbször csupán a vasárnapi szentmisékre jártak, de miután valamilyen egyházi szolgálatot vállaltak vagy csatlakoztak egy aktív ifjúsági közösséghez már a hétköznapi misékre és más vallásos programokra is járni kezdtek. Fanni, Imola, Alexandra és Barnabás általános iskolás koruktól kezdve ministráltak, ami nemcsak kötelezettségeket rótt rájuk, hanem közösségi élményt is nyújtott. A helyi közösséghez való csatlakozás után különböző indíttatásokból egyre gyakrabban vettek részt a hétköznapi szentmiséken.

„Emlékszem, hogy egy nagyon vagány közösséget csináltunk, mi, akik ministráltunk. Tartottak számunkra különböző felkészítőket, és néhanapján pedig összerázókat is... Persze nem vettük annyira komolyan a ministrálást, gyakran szentmisén is röhögtünk, és vártuk, hogy vége legyen, hogy tudjunk egymással beszélgetni.” (Barnabás)

Fanni, Imola és Alexandra esetében a ministrálás mozgatórugója a házzszentelésen való részvétel volt; minden alkalom után részvételi pontot kaptak, és a legtöbb pontot összegyűjtő ministráns mehetett a legtöbbször házzszentelésre. Janka a templomi énekek kivetítéséért felelt, ezért vasárnaponként már korábban érkezett, hogy előkészítse a technikát. Cecília és Laura a dicsőítő zenekarok révén kapcsolódott be az egyházi közösségbe, és hétköznapi szinten akár öt-hat órát is a templomban töltött, hogy felkészüljön a következő szentmisére.

Az egyházi ünnepek és szertartások nagy jelentőséggel bírtak a különféle szolgálatokat teljesítők számára. Barnabás számára például a húsvéti ünnep- és szertartáskör volt kiemelkedő, ahol ministránsként minél több liturgikus feladatot szeretett volna elvállalni. Cecília számára a szentségimádási alkalmak voltak különlegeseek, ugyanis néhány alkalommal olyan katartikus élményt nyújtottak számára, hogy teljes mértékben át tudta magát adni Istennek. Hasonló katarzisélményekről számolt be Janka is, aki először az elsőáldozásakor tapasztalt hasonlókat. Alexandra számára a csíksomlyói búcsú mindig emlékezetes volt a hatalmas pezsgés és az összegyűlt tömeg miatt. Ezzel szemben Sára, aki viszonylag kevés időt ministrált, kevésbé értette a rituálék fontosságát, és kritizálta az egyházat, hogy gyakorlataik szinte megegyeznek a bálványimádással.

Az interjúalanyaim leginkább kétféleképpen ábrázolták Istent: mint láthatatlan erőt vagy mint egy szakállas öreg férfit; istenképükhöz azonban pozitív vagy negatív érzelmek is társulhat-

tak. Fanni, Laura, Sára és Cecília gondviselő és szerető Istent képzelt el, míg Alexandra szigorú, büntető Istent látott.

„Egyáltalán nem volt megnyugtató [az Istenről alkotott képem], mert mindig azt éreztem, hogy állandóan dolgoznom és dolgoznom kell azért, hogy az ő kedvében járjak és a mennyországba kerülhessek.” (Alexandra)

Janka elmesélte, hogy az ifjúsági közösségekben tudatosan dolgoztak azon, hogy az Istenről alkotott képük minél organikusabb legyen, és személyes viszonyt tudjanak vele kialakítani. Levente gondoskodó istenképét megtörte, hogy szemtanúja volt édesanyja leépülésének, aki végül egy súlyos betegség következtében elhunyt. Barnabás szintén negatív istenképpel rendelkezett: mindig azt érezte, hogy Isten kegyelméért kell imádkoznia, hogy elkerülje a megtorlást.

„Elég gyakran olvastam az Ószövetséget, ott pedig úgy ismertem meg Istent, mint aki büntet, aki megölte a népét, háborúba küldte, és különféle mocskos dolgokhoz adta az úgymond engedélyét. De hogy ilyen Istent ki akar? És ez a kérdés mindvégig bennem volt...” (Barnabás)

Imola kettősséget érzett: egyrészt Istent mint szerető apát látta, másrészt pedig állandó szorongást okozott neki, hogy megfeleljen neki, hogy elkerülje a megtorlásokat és a büntetéseket.

A vallásoktatással kapcsolatos tapasztalatok vegyesek voltak: néhányan élvezték a hittanórákat, míg mások számára rossz és traumatikus élmény volt. Alexandra például arról számolt be, hogy a plébániai hitoktató semmilyen pedagógiai készséggel sem rendelkezett, így képtelen volt fenntartani a részt vevő fiatalok figyelmét. Júlia számára emlékezetes volt, hogy a kátéórán a lelkész arról oktatta ki őket, hogy a rockzene az ördög műve, és bünt követnek el, ha ezt hallgatják. Míg az egyházi hittanórák minőségét illetően többségük panaszkodott, az iskolai vallás-oktatást inkább dicsérettel illeték. Cecília például felekezeti iskola diákja volt, ahol lenyűgözte az a mélység, ahogyan a bibliaismereti órákon a szentírási szövegeket tanulmányozták. Imola szintén egyházi iskola diákja volt, de ő utólag negatívan értékeli az iskolai hitoktatást, ugyanis kiábrándító volt számára a pedagógusok diákokkal szembeni viselkedése.

Ezzel párhuzamosan az interjúalanyok egyetértettek abban, hogy az egyház tanításai és dogmái jelentős hatással voltak személyiségük kialakulására. Júlia számára a tízparancsolat jelentette a legfontosabb iránymutatást, míg Lauránál a tisztítótűzről és a pokolról szóló tanítások. Alexandra számára az olyan szentek életpéldája állított erkölcsi mércét, mint például Szent Lúciáé. Janka esetében a házasság előtti tisztaság megtartása volt az, amit utólag mérgezőnek érzékelte, mivel negatívan befolyásolta az önmagáról és a testéről alkotott képét. Hasonló tapasztalatai voltak Imolának is, aki egy egyházi táborban tett fogadalmat arról, hogy házasságáig megtartja a szüzességét. Az oktatók arra intették őt, hogy kellőképpen takarja el a testrészeit, azért, hogy a férfiakban ne ébresszenek rossz gondolatokat. Barnabás számára nem egy konkrét tanítás, hanem Jézus életvitele és magatartása volt meghatározó.

„Nézzük meg az evangéliumokban, hogy hogyan élt Jézus: teljes szegénységben, alázatos volt, segítséget nyújtott a bajbajutottaknak és a szegényeknek...”

Most a feltámadás létezésétől függetlenül, szerintem ezek annyira jó történetek, hogy mindenki számára példamutatóak lehetnének.” (Barnabás)

Ezt a példamutatást alátámasztotta Levente is, aki hangsúlyozta, hogy az aktív hitgyakorlat része lehet a kétely is, ugyanis az egyházi előjárók úgy látják, hogy ez a hitről való komoly gondolkodást tükrözi.

Az egyházközség tagjainak és dinamikájának megítélése különböző aspektusok alapján történt. Az interjúalanyok közül néhányan már az aktív hitgyakorlásuk szakaszában észrevették, hogy bizonyos személyek jobban beágyazódtak a helyi közösségbe, ami különféle előnyökhöz juttatta őket. Egy személy pozícióját az egyházközségi struktúrában az határozta meg, hogy az illető milyen kapcsolati és gazdasági tőkével rendelkezett. Fanni például arról az emlékiről számolt be, hogy a ministrálás során a sekrestyésnő a ministránsruhák kiosztásánál előnyben részesítette azokat, akiknek családjával jó kapcsolatot ápolt.

„Lehet, hogy a sekrestyésnő tudta nélkül kivételezett másokkal. Tehát lehet, hogy nem tudott engem valakihez kötni, mert nagymamám nem egy olyan ember volt, aki jaj, na, hoztam egy csokor virágot, meg veti egymás után a keresztet, hanem hátul, a hátsó padban ült.” (Fanni)

Ők a templomba járók kétféle típusát különböztették meg: azokat, akik kevésbé voltak aktívak, és inkább háttérbe húzódtak, illetve azokat, akik befolyásosabbak és észrevehetőbbek voltak a közösségekben. Cecília saját közösségében is megkülönböztetett egy réteget, amely aktívan részt vett a helyi kezdeményezésekben, minden szentmisén jelen volt, és folyamatosan támogatta az egyházat pénzügyi adományokkal. Janka szintén megemlítette az egyházközségen belüli hierarchiát, ugyanakkor észrevette, hogy a kevésbé aktív hívek körében egyfajta apolitikusság volt tapasztalható, ami azt eredményezte, hogy szándékosan nem csatlakoztak a döntéshozó szervekhez vagy kerültek a kezdeményezéseket. Hasonlóképpen látta Levente is, aki minél közelebb került az egyházközséghez, annál inkább érezte ezt az informális hierarchiát. Alexandra, Levente és Imola is beszámolt hasonló rétegcsoportokról, de úgy érezték, hogy az ifjúsági közösségekben ez a hierarchia nem volt érzékelhető.

„Voltak az ificsoportban is olyan személyek, akik öntudatlanul ragaszkodtak olyan dolgokhoz, mint például, ha valaki papcsaládban születik, akkor kötelező módon egy másik papcsaládban született személlyel fog házasságot kötni.” (Levente)

Alexandra ennek ellenére úgy gondolta, hogy soha nem tudott volna teljes mértékben beilleszkedni az otthoni egyházi közösségbe, mert a szülei nem voltak aktív templomlátogatók.

A közösség dinamikáját főként a vezető személyek, jelen esetben az egyházi előjárók határozták meg. Több interjúalanyom megtapasztalta, hogy a közösség élén gyakran egy régimódi és tekintélyelvű pap állt, aki kevés közösségi programot szervezett, és nehezen tudta megszólítani a közösség fiatal tagjait. Mindazonáltal a papcsere általában kedvező változásokat hozott az egyházközség életében. Fanni például arról számolt be, hogy a közösség felfrissült egy új és fia-

talabb pap érkezésével, mivel az ő prédikációi sokkal lendületesebbek és figyelemfelkeltőbbek voltak. Cecília is jobban tudott kapcsolódni egy új paphoz, aki világnézetileg is közelebb állt hozzá, ugyanis számára nem a szigorú hagyománykövetés volt a legfontosabb. Levente egyházközségét egy olyan lelkész vezette, aki „erős performansszal tudott beszélni a különböző igerészekről”, és képes volt megszólítani még a közösség legkisebb tagjait is. Sára egyházközségénél a papnak pedig „külön tehetsége volt abban, hogy hogyan kell összetartani a külön helyekre húzó embereket”.

Interjúalanyaim egyöntetűen számoltak be arról, hogy vallási közösségükben a nehézségekben való támasznyújtás kevésbé volt jellemző, megemlítve ugyanakkor, hogy a súlyosabb problémáknál mégis tetterre kész volt mindenki. Cecília elmesélte, hogy édesapja halálakor a helyi közösség „mélyen a zsebébe nyúlt”, és jelentős pénzbeli adománnyal támogatták őket. Barnabás is emlékszik olyan esetre, amikor házszenetelés közben a pap véletlenszerűen megjelent néhány ajándékcsomaggal az egyik háznál. Sőt, volt olyan helyzet is, amikor ismerték az adott személy anyagi helyzetét, és nem vettek el tőle semmilyen adományt. Sára számára emlékezetes maradt, amikor a plébánia káplánját áthelyezték egy másik plébániára, a búcsúmiséjén a fiatalok megiratták őt, ezáltal kifejezve a köztük levő erős közösségi érzést. Levente inkább érzelmi támogatásról számolt be: édesanyja halála után az egyház irányította útjait, és olyan lehetőségeket biztosított számára, ahol nyíltan beszélhetett érzelmeiről.

4.2. Dekonverzió időszaka

Miközben eltérés van a valláselhagyáshoz vezető okok tekintetében, az érintett interjúalanyok esetében az fokozatos és nem hirtelen eltávolodást jelentett a hitélettől. Fontos megemlíteni, hogy mindannyiuk esetében a döntés mögött több tényező együttes hatása állt.

Cecília és Laura esetében a dekonverzió elindítója egy személyes tragédia volt, nevezetesen a nagyszülők halála. Laura mindössze kilencévesen veszítette el a nagymamáját, aki állandóan gondoskodott róla, amikor szülei távol voltak. Gyermekeként azzal próbálták őt vigasztalni, hogy Isten jót tett a nagymamájával, amikor magához szólította. „Nagyon idegesített, amikor azt mondták nekem a szüleim, hogy nagymamával jót tett az Isten azzal, hogy magához vette... Hogy mamának is már sokkal jobb ott fent. De ez teljesen hülyeség volt, mert nekem Isten ezzel a lehető legrosszabbat tette... Mégis milyen ez az Isten?” A gyász feldolgozása közben Laura kételkedni kezdett az alapvető hittételekkel kapcsolatban. „Állandóan azon gondolkodtam, hogy Jézus feltámasztotta Lázárt, de nagymamámat már megmenteni nem tudta.” Az idő múlásával sikerült feldolgoznia az őt ért veszteséget, és szülei unszolására ismét járt minden vasárnap templomba, de, mint mondta, már hit nélkül. Közeli ismerősei biztatására néhány év múlva csatlakozott egy dicsőítő zenekarhoz, ahol megtanult gitározni. „Habár nem hittem már annyira Istenben, de mégis jó volt együtt lenni, tudott nekem adni valami pluszt a hétköznapiakban.” Egy alkalommal azonban a zenekar és a pap viszonya valamilyen okból elmérgesedett, és a pap válaszképpen megszüntette az ifjúsági szentmiséket, ahol korábban énekeltek. Laura ennek hatására végleg elfordult a hittől: „Na nekem ez volt az utolsó misém – mondtam magamban. Itt járt harmincvahány személy, állandóan készülődtünk, hogy szép legyen a szentmise, erre fel ez a hála érte.”

Cecília elsőéves egyetemi hallgatóként, húszéves korában veszítette el azt a nagymamáját, aki hosszú ideig nevelte őt. „Emiatt hát nagyon sok minden felfordult az életemben, ő volt az, aki mindig biztatott, hogy járjak templomba, és mindig elküldött, és el is várta ezt, és akkor ahogy ő

meghalt, úgy hát már nem nagyon kezdtem járni.” A vallástól való eltávolodását tovább erősítette az egyház álláspontja a homoszexuális párkapcsolatokról: „Miért kell kitesztítani a közösségből olyan személyeket, akik másképpen szeretnek? Mivel lesz több az egyház attól, hogy valakit kiközösít?” Ezen kívül ellenszenves volt számára a helyi közösség új plébánosa, aki prédikációiban többször botrányos kijelentéseket tett, emiatt már undorodva járt templomba. Döntését végül megerősítette a 2022-es magyarországi választások kampánya, ahol véleménye szerint az egyház olyan politikai szervezetet támogatott, amely a kereszténységgel ellentétes értékeket vall. A koronavírus-járvány idején bevezetett kijárási tilalom miatt már nem tudott elmenni a szentmisére, így akkor döntött úgy, hogy többet már nem is fog járni.

Barnabás, Alexandra, Imola, Sára és Fanni az egyház és annak tagjai iránti csalódásuk következtében döntöttek úgy, hogy otthagyják a vallási közösségüket. Barnabás elmesélte, bár szülei fontos szerepet töltöttek be a helyi egyházközség működésében, ő maga sosem érezte igazán jól magát benne. Egy szűk csoport, amely a pap körül csoportosult, rendszeresen találkozott a szentmise után a plébánián, ahol ő is jelen volt a szülei miatt. Ilyenkor gyakran pletykáltak a közösség más tagjairól és megvetették őket különféle okok miatt. Kezdetben ezt természetesnek találta, de később felismerte, hogy ez ellentétes a keresztény elvekkel. Különösen nyilvánvalóvá vált számára ez a helyzet, amikor őt magát is bírálták a közösségen belül. Az imádságaival kapcsolatban is csalódott volt; bár többször kért segítséget Istentől, gyakran úgy érezte, hogy az imái nem találnak nyitott fülekre.

„Igazából ráéreztem arra, hogyha valami jó dolog történik velem, az nem az ima miatt van, hanem valami teljesen más dolog miatt.” (Barnabás)

Alexandra számára a döntő fordulatot az jelentette, amikor a ministrálás után összegyűjtött sok piros pont ellenére mégsem őt választották ki a házszentelésre. Igazágtalannak tartotta, hogy bár minden szükséges feltételt túlteljesített, mégis csak egyszer kapott lehetőséget a részvételre. Ezt követően még elment néhány szentmisére, de már soha többet nem ministrált. A következő csalódás akkor érte, amikor húsvét előtt elment gyónni, és a pap megróttá őt a gyóntatószékben azért, hogy egy viszonylag rövid idő alatt ennyi bűnt követett el. Meghatározóak voltak számára a bér márkózási felkészítők is, ahol már sokkal árnyaltabban és racionálisabban látta azt, amit a pap mondott. Az első alkalommal megtudta, hogy a bér márkózás lényege a hit megerősítése, azonban mivel az ő hite már nem volt annyira erős, úgy döntött, hogy többet nem fog járni. A bér márkózási ünnepség előtt egy héttel a pap több személyen keresztül üzent meg neki, hogyha eljön az utolsó felkészítőre, akkor ő is lehet bér márkózó. Alexandra ezt igazágtalannak tartotta, mivel a többi társa két évig hűségesen járt az összes felkészítő alkalomra, ő pedig úgy is részesülhetett volna a szentségben, hogy csak kétszer volt jelen. Végül ez a csalódás vezette őt oda, hogy minden kapcsolatát megszakítsa az egyházzal.

Imola egy katolikus karizmatikus mozgalom tagjaként döntött úgy, hogy egy egyházi iskola teológiai osztályán folytatja líceumi tanulmányait. Az iskolapadban ülve, első kézből tapasztalta néhány pap viselkedését, ami először taszította el őt az egyháztól. Felháborította, hogy a papok visszaéltek hatalmukkal, és néhol fizikailag és verbálisan bántalmazták a diákokat. Ez a felismerés kezdte megerősíteni az eltávolodását, mivel látta, hogy az előjárók és vallásos barátai kereszténynek vallják magukat, de cselekedeteikben ez nem mutatkozik meg. Fokozatosan tá-

volodott el a közösségtől és a hittől, de iskolai kötelezettségként továbbra is részt kellett vennie néhány imádságon és szentmisén. Miután elballagott, egy másik településre költözött, ahol nem volt lehetősége magyar nyelvű szentmisékre járni, így végleg abbahagyta, először a templomlátogatást, majd az imádkozást is.

Sára már a líceumi évek elején eltávolodott az aktívan működő ifjúsági csoporttól, miután katolikusként egy református iskolában folytatta tanulmányait, ahol új közösségre lelt. Ennek ellenére megtartotta katolikus hitét, és továbbra is járt szentmisére, bár kevésbé rendszeresen, mint korábban. Egyetemi tanulmányai végzésére egy másik városba költözött, ahol új barátokra és ismerősökre talált. Itt ébredt rá biszexualitására, majd párkapcsolatba került egy, a szülővárosából származó személlyel. A nyári vakáció idején, amikor mindketten otthon tartózkodtak, kirekesztve érezték magukat, mivel mindenkitől kellett bujkálniuk. Sára ezért felkereste az akkori plébánost, akinek kiöntötte a lelkét, de a pap megvetően nézett rá, mondván, hogy ez egy olyan állapot, amit majd kinő, és meggyóntatta őt. Megalázva érezte magát, és csalódott volt az egyházban, olyannyira, hogy többé nem szeretett volna templomba járni.

Fanni az egyházban mindig másodrendűnek érezte magát, amit különösen akkor tapasztalt meg, amikor ministrálás közben bizonyos feladatoktól vagy a ministránsruha viselésétől tartóztatták vissza. A ruhák kiosztása érkezési sorrend alapján történt, de sok esetben, akkor sem kaphatta meg a kívánt ruhát, ha másoknál korábban érkezett a sekrestyébe. Előfordult, hogy a sekrestyésnő nem akarta odaadni neki a ministránsruhát, mert arra várt, hogy a többi lány is megérkezzen. Végül a többi lány nem jött el a szentmisére, és Fanni sem kapta meg a ruhát. Végtelenül igazságtalannak érezte, hogy a sekrestyésnő kivételezett másokkal a családi kapcsolatok miatt. *„Ez a másodrendűség érezhető volt, amikor a többi lány kapott ministránsruhát, de én nem.”* Úgy érezte, hogy bár minden kritériumnak megfelel, mégsem jut hozzá ahhoz, amihez joga lett volna. Emiatt döntött úgy, hogy többet nem fog ministrálni, és így már templomba is egyre ritkábban járt, míg végül egy ponton teljesen megszakadt a kapcsolata az egyházzal.

Júlia, Tímea, Janka és Levente hitbéli eltávolodását az eredményezte, hogy felnőttként már nem tudták összeegyeztetni a szentírási tanításokat a különböző tudományos és filozófiai ismereteikkel. Júlia esetében legfőképpen a modern evolúciós elméletek és a csillagászat iránti érdeklődése vezetett oda, hogy már nem tudta elfogadni egy felsőbbrendű lény létezését. Emellett kitérését az is meghatározta, hogy szegregált lakóhelye miatt nem tudott aktívan részt venni az egyházközösség életében. *„Először úgy voltam vele, hogy én továbbra is hiszek, csak másképpen, mint a szüleim.”* Végül az egyetemi tanulmányai és az új párkapcsolata miatt döntött úgy, hogy teljes mértékben eltávolodik az egyháztól és a hittől. *„Rá kellett jönnöm, hogy az egyház és az egész istenhit csak egy társadalmi konstrukció, ami azért jött létre, hogy megértsük a körülöttünk lévő dolgokat.”*

Tímea az egyetem elkezdését követően kezdett először kételkedni a hitében, ugyanis a természettudományi szakon tanulva egyre inkább úgy látta, hogy a világ megteremtése nem Isten műve, hanem más folyamatok eredménye. Hitének csúcspontja azon időszak, amikor egy helyi ferences közösség programjaihoz csatlakozott. Számtalan baráttra tett szert, és olyan közösség része lehetett, ami biztonságot nyújtott számára. Az egyetem elvégzését egy kilátástalan és sötét időszak követte az életében, mivel bizonytalan volt abban, hogy el tud-e helyezkedni a végzettségével. Ekkortájt fáradt bele abba, hogy állandóan Isten segítségét és kegyelmét kérje. Hibának érezte egy felsőbb jótól várni a problémák megoldására, miközben az ember valamilyen szinten

a saját sorsának a kovácsa. Rájött arra, hogy jót tenni nem a túlvilági jutalom reményében kell, hanem sokkal inkább azért, mert az alapvető emberi érték. Megközelítőleg fél évig rendszeresen járt a vasárnapi szentmisékre és a ferences közösségbe, majd ezt követően végleg megszakította a szentmisék látogatását.

Janka fokozatos eltávolodása az egyháztól az egyetemi éve elején kezdődött, amikor azzal szembesült, hogy nem keresztény népek vallásosságában is megfigyelhetők olyan elemek, amelyek a kereszténységben is jelen vannak. Ez a felismerés elindította benne a kételkedés folyamatát. Ezt a négyéves folyamatot tovább mélyítette, hogy az egyetem megkezdésével új városba költözött, és egy új, de számára nem teljesen idegen közösségben kellett megélnie a hitét. Az ott működő karizmatikus közösség néhány tagját már korábban ismerte, ami megkönnyítette a beilleszkedést. Ekkortájt vált számára fontossá a környezettudatosság, ami számtalan racionális dilemmát indított el benne. Bár megpróbálta, nem érezte saját stílusának a karizmatikus csoportot, így fokozatosan eltávolodott tőlük. Ezzel párhuzamosan új munkahelyen kezdett dolgozni, ahol kulturális rendezvények szervezése mellett megismerkedett olyan elméletekkel, amelyek tovább erősítették a vallástól való távolodását. Egyre ritkábban gyakorolta a vallását, majd amikor külföldre költözött, egy új fejezet kezdődött az életében, ahol már nem gyakorolta a hitét. Ez az új környezet és az új tapasztalatok végleg eltávolították őt az egyháztól és a vallási gyakorlatoktól.

Levente életében az első törés édesanyja halála után következett be, amikor rövid időre eltávolodott a vallási közösségtől. Ennek ellenére kapcsolatban maradt az egyházközség elöljáróival, továbbra is részt vett a táborokban, ahol sikerült visszanyernie a hitét. 18 éves korában azonban ismét előtörték az erős kételyei az egyház működésével és Isten létezésével kapcsolatban, bár továbbra is aktívan gyakorolta hitéletét. Elsőéves egyetemistaként először találkozott a prekeresztény tartalmakkal és a kozmológiával, ami számtalan olyan kérdést vetett fel benne, amelyekre nem kapott választ egyházi részről. További találkozásai irodalmi és filozófiai szövegekkel teljesen megváltoztatta világnézetét, más színben kezdte látni az egyház működését, ami végül ahhoz vezetett, hogy lemorzsolódott a különböző vallási közösségekből. Igazságtalannak tartotta az egyház néhány megnyilvánulását, és feldühítette, hogy rengeteg kérdésére nem kapott választ, sőt hibáztatták őt ezekért a kérdésekért. Mint mondta, a kitéréséhez valószínűleg az is hozzájárult, hogy az ifjúsági csoport magközsége – amelynek ő is része volt – megbomlott, és nem maradtak meg a jó barátai. Ez a társadalmi és intellektuális izoláció tovább erősítette benne a távolodás érzését, és végül teljesen eltávolodott az egyháztól és a hittől.

Nem minden kitérő személy veszítette el az Istenben vetett hitét, voltak, akik csak az egyházba vetett bizalmukat veszítették el. Fanni például különválasztja Istent az egyháztól:

„Nem azt kérdőjeleztem meg, hogy továbbra is szeret engem Isten, csak azt, hogy ez az egyház tényleg őt közvetíti, és nem csak egy felszínes, külső dolog.”

Hozzá hasonlóan Cecília is úgy gondolja, hogy a hit megmaradhat anélkül, hogy az egyházzal lenne szorosan összekötve: *„Nem én távolodtam el az Istentől, hanem az egyház.”* Alexandra elfogadja, hogy lehet valamilyen szervező elv a világ mögött, de úgy véli, az egyház nem képes ezt megfelelően közvetíteni. Janka istenhite ambivalens, ugyanis van, hogy tagadja Isten létezését, néha pedig elismeri azt. Ezzel ellentétben Júlia és Tímea már teljesen elvetik Isten létezését,

mivel úgy látják, hogy a világban lévő fájdalom és tragédia összeegyeztethetetlen az isteni jelenléttel.

Mindenkiben közös volt továbbá az, hogy az imádság fontos szerepet töltött be a mindennapjaikban, amely a dekonverzió után teljesen eltűnt. Imáikat automatizálták, illetve berögzült szokásnak tartották, ennek ellenére, ha véletlenül kihagyták az esti imát, erős büntudatot éreztek. Janka is hasonló büntudatot érzett, ha véletlenül elaludt az esti ima közben. Sára meditativnak találta az esti imádságokat, de ha nem végezte el őket, nem tudott elaludni a lelkiismeret-furdalástól. Időnként az életükben megjelenő rossz eseményeket is azzal magyarázták, hogy már nem imádkoznak. Barnabás így fogalmazott:

„Sokszor imádkoztam azért, hogy jobb legyen nekem, és mindig attól féltem, hogyha egy éjszaka nem teszem meg ezt, akkor jaj, megver a jó Isten, és a többi.”

Büntudatot éreztek, ha nem tudtak teljesen belemerülni az imádságba, és ha elakadtak annak elmondásában. Júlia megjegyezte:

„Mindig attól féltem, hogyha nem mondom el tökéletesen az imát, akkor engem vagy egy közeli családtagomat súlyos baj fogja érni.”

Amikor Alexandra úgy döntött, hogy többé nem fog imádkozni, súlyos rémálmok kezdték gyötörni. Tímea szemlélődő imamódját a meditáció váltotta fel, ugyanis véleménye szerint mindkettő arra indította az embert, hogy mélyen önmagába nézve találja meg a belső csendet.

Társadalmi környezetük a kitéréseket minden esetben negatívan reagálta le. Cecíliánál a tágabb családi kör és a falubeli ismerősök is észrevették, hogy már nem jár templomba. Az erre vonatkozó kérdésekre Cecília tömören válaszolt: nem megy, és kész. Néhányan kezdettől elfogadóbbak voltak a döntésével kapcsolatban, végül a családja is belenyugodott a helyzetbe, és nem firtatták tovább, hogy miért marad távol a templomtól. Amikor Fanni barátai afelől érdeklődtek, hogy miért nem látják többé a templomban, egyszerűen azzal válaszolt, hogy nincs kedve, vagy a házi feladatokkal van elfoglalva. Alexandra hasonló válaszokat adott egyházközei barátainak, ami miatt végül teljesen eltávolodtak egymástól. Imola konfrontálódott keresztény barátaival különböző erkölcsi kérdésekben, végül teljesen megszakadt velük a kapcsolata. Levente barátai kétféleképpen reagáltak a helyzetre: egy részük empatikusan közeledett hozzá, hogy megértsék eltávolodásának okát, míg barátai másik része szándékosan kerülni kezdte őt, és másokat is arra intettek, hogy többé ne hívják meg semmilyen vallási eseményre. Janka úgy érezte, eltávolodása annyira fokozatos volt, hogy néhány vallásos barátja észre sem vette. Tímea szülei megértették a lányuk döntését, és nem próbálták meggyőzni annak megváltoztatására. Ugyanakkor azt érzi, ha nagymamája tudomására jutott volna az, hogy elhagyta a vallását, biztosan neheztelt volna rá. Barnabás és Júlia szülei érzelmileg zsarolták őket döntésük miatt. Barnabás így fogalmazott:

„Először nem is akarták elhinni, azt hitték, hogy valami dolog, amin gyorsan keresztülmegyek, és ismét fogok járni a templomba... Habár sok idő eltelt azóta, még a mai napig is látom bennünk a csalódottságot emiatt.”

Fontos megemlíteni, hogy a kitérésüket követően az érintett személyek egy ideig nem beszéltek nyíltan a döntésükről. Laura úgy érezte, hogy mindez hiábavaló lett volna:

„Én őszintén azt éreztem, hogy nem találtam volna nyitott fülekre... senki részéről nem találtam nyitottságot erre vonatkozólag.”

Júlia nem találta lényegesnek, hogy elmondja a történetét, mert a mindennapjaira és a kapcsolataira ez kevésbé volt hatással. Janka sem beszélt erről szívesen másoknak, bár volt néhány közeli ismerőse, akivel megosztotta a döntését. Barnabás pedig azért nem mondta el senkinek, mert nem szeretett volna magyarázkodni, és úgy vélte, kevesen értették volna meg a helyzetét.

4.3. Dekonverzió utáni időszak

Az interjúalanyaimban a valláselhagyás vegyes érzelmeket váltott ki. Egyrészt többen pozitívan éltek meg a kitérés, mint egyfajta kiszabadulást, megkönnyebbülést vagy személyes fejlődést. Barnabás például azt mondta:

„Irtó nagy megkönnyebbülés volt az, amikor tényleg el tudtam engedni teljesen az egész vallásosságomat, és már nem görcsöltem azon, hogy mit gondol erről Isten.”

Emellett sokkal nyitottabbak lettek az új lehetőségek iránt, amit utólag is pozitívan értékelték. Másrészt azonban gyakran büntudatot is éreztek amiatt, hogy elhagyták a vallásukat. Nehézséget okozott számukra a vallási közösségtől való elszakadás is, amely korábban meghatározó része volt mindennapjaiknak. Janka és Imola például erős szomorúságot tapasztalt, mert egy olyan dolgot veszítettek el, ami nagyon erős és intenzív volt az életükben, mi több, identitásuknak szerves részét képezte. Hasonló hiányérzetet tapasztalt Sára is, aki kezdetben felszabadulásként élte meg a vallás elhagyását, majd ezt követően vette észre, hogy mennyi mindent veszített el. Néhány személy számára további problémát jelentett, hogy a kitérés miatt eltávolodtak barátaiktól, és közeli kapcsolataik is megszűntek. Az egyházi intézményekben csalódott valláselhagyók egy része azzal a belső konfliktussal is küszködött, hogy eltekintsenek az egyház hibázatásától néhány személy megnyilvánulása miatt.

„Még mindig néha büntudatom van azért, hogyha valamit nem köszönök meg az Istennek, s tudom azt, hogy néhány pap hibáját nem kellene kivetítenem a teljes egyházra, mert ez csak egy apró része ennek az egész rendszernek.”
(Sára)

A valláselhagyást követően az érintettek általában nem kerestek új spirituális gyakorlatokat, azonban léteznek ez alól kivételek is. Laura például a valláselhagyás után egy ismerősén keresztül hallott a buddhizmusról, ami felkeltette az érdeklődését. Különösen az vonzotta a buddhizmusban, hogy az istenség nem konkrét segítséget ígér, hanem erőt ad a nehézségek átvészeléséhez. Laura úgy érezte, hogy ez a spirituális gyakorlat nem korlátozza őt, hanem inkább arra tanítja, hogy figyelmesebb legyen mások iránt. Részt vett egy buddhista ünnepségen is, de elmondta, hogy többet nem kíván semmilyen vallási szervezet tagja lenni. Mások számára a val-

lássalhagyás után a jóga és a meditáció vált kiemelten fontossá, mert azt érzik, hogy ez segíti őket a lelki békéjük megőrzésében és a mindennapi stressz kezelésében. Janka, bár volt spirituális igénye, ma már sokkal racionálisabban tekint a világra és annak működésére. Ugyanakkor a vallásos közösség elvesztése megijesztette őt, de végül a profán közösségekben is megtalálta a helyét. A hasonló struktúrák és elemek, mint a rendszeres találkozások, mély beszélgetések, belső poénok és hasonló gondolkodásmód, biztonságot nyújtottak számára.

5. KÖVETKEZTETÉS

A tanulmányban arra világítottam rá, hogy a vallássalhagyás folyamata sokrétű és komplex jelenség. Az alábbiakban összefoglalom a megkérdezett fiatalok vallásosságának kialakulását, kitérősük indítékait, valamint a vallássalhagyást követő élethelyzetüket és tapasztalataikat.

Az interjúalanyok vallásosságának formálódásában kulcsszerepet játszott az egyházi közösségekhez való csatlakozás. Bár a keresztény hit alapjait elsősorban családi szocializáció során sajátították el, vallásosságuk akkor mélyült el igazán, amikor aktívan bekapcsolódtak egyházi csoportokba, például ministránsként vagy egyházi ifjúsági közösségek tagjaként. Ezt követően az egyházi eseményeken való részvétel a hétköznapiak szerves részévé vált, amely megerősítette vallási identitásukat.

A hitbéli elmélyülés mellett a vallási tanítások is jelentős hatást gyakoroltak világmépükre és önképükre. A plébániai hitoktatás megítélése vegyes volt: egyesek szerint annak minősége elmaradt az elvárásaiktól, míg az állami iskolákban zajló hittanórákat interaktívabbnak és élvezetesebbnek tartották. A különféle vallási tanítások jelentősen befolyásolták az érintettek istenképét: egyesek egy szerető és könyörületes Istent képzeltek el, míg mások számára egy büntető és szigorú istenkép rajzolódott ki.

A dekonverziót folyamatként értelmezem, ami több tényező együttes hatására jön létre. Megállapításom, hogy a vallástól való eltávolodás fokozatos, és nem hirtelen következik be. Ebben az összefüggésben az érintettek nem egyetlen ok miatt döntöttek a távozás mellett, hanem több indíték hatására. Vizsgálatomban három okot említettem meg:

A vallássalhagyást leginkább az egyházi intézményekben való csalódás, az intellektuális kétség, valamint a személyes tragédiák határozták meg. Az érintett személyek beszámolóit alapján az egyházi közösségekben bizonyos személyek jobban beágyazódtak a helyi struktúrába, ami által különböző előnyökben részesülhettek. Egy személy pozíciója az egyházi közösségben attól függött, hogy az illető milyen kapcsolati és gazdasági tőkével rendelkezik. A kitérők ezt igazságtalannak ítélték meg, ami elindította őket a dekonverzió útján. Másrészt az életben bekövetkezett személyes tragédiák, mint például haláleset, ébresztettek kétséget, majd vezettek a vallás elhagyásához. Egy személy esetében a kitérés elindítója az egyházi dogmák, valamint a modern kori tudományos elméletek összeférhetlensége volt.

A kitérést követő időszakra meghatározó volt a döntéssel kapcsolatos ambivalens megítélés. Néhány személy pozitívan élte meg az egyháztól való eltávolodását, mint egyfajta felszabadulást vagy személyes fejlődést. Más személyeknél azonban jelen volt a döntéssel kapcsolatos büntudat: például az imádkozás félbeszakításánál volt, aki az isteni büntetéstől félt, mást pedig súlyos rémálmok gyötörtek hosszú ideig.

Az interjúalanyok döntését többnyire negatívan fogadta a környezetük: egyesek szüleik érzelmi zsarolásával szembesültek, mások elvesztették a legközelebbi barátait. Mindemellett jellemző volt a kitérték többségére, hogy nem merték elmondani a döntésüket családtagjaiknak, ismerőseiknek, mert nem számítottak megértésre részükről.

A kutatás eredményei alapján a vallásosság kialakulásában kiemelkedő szerepet játszott az egyházi közösségekbe való integráció, amely a hit elmélyítésének egyik legfontosabb tényezője volt. Ugyanakkor a dekonverzió több tényező együttes hatásaként értelmezhető, amelyet leginkább az egyházi intézményekben való csalódás, intellektuális kételyek és személyes tragédiák váltottak ki. A kitérést követő időszak ambivalens élményeket hozott az érintettek számára: míg egyesek felszabadulásként és személyes fejlődésként élték meg a valláselhagyást, mások büntudattal küzdöttek, félelmet éreztek az isteni büntetéstől vagy rémálmokkal szembesültek. A társadalmi környezet reakciója többnyire elutasító volt; a valláselhagyók gyakran szembesültek szülői érzelmi zsarolással, baráti kapcsolataik elvesztésével, és sok esetben titkolták döntésüket, mert nem számítottak megértésre.

SZAKIRODALOM REFERENCES

- Barbour, J. D. (1994). *Versions of deconversion: Autobiography and the loss of faith*. University Press of Virginia.
- Bromley, D. G. (1998). Linking social structure and the exit process in religious organizations: Defectors, whistle-blowers, and apostates. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 37(1), 145–160. <https://doi.org/10.2307/1388034>
- Cragun, R. T., & Hammer, J. H. (2011). “One Person’s Apostate is Another Person’s Convert”: What Terminology Tells Us about Pro-Religious Hegemony in the Sociology of Religion. *Humanity & Society*, 35(1–2), 149–175. <https://doi.org/10.1177/016059761103500107>
- Ebaugh, H. R. F. (1988). *Becoming an ex: The process of role exit*. University of Chicago Press.
- Faix, T., Hofmann, M., Künkler, T., & Varga, R. (2020). *Miért nem hiszek már? Amikor a fiatalok elvesztik a hitüket*. Koinónia.
- Fazzino, L. L. (2014). Leaving the Church Behind: Applying a Deconversion Perspective to Evangelical Exit Narratives. *Journal of Contemporary Religion*, 29(2), 249–266. <https://doi.org/10.1080/13537903.2014.903664>
- Fenelon, A., & Danielsen, S. (2016). Leaving my religion: Understanding the relationship between religious disaffiliation, health, and well-being. *Social Science Research*, 57, 49–62. <https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2016.01.007>
- Fowler, J. W. (1991). Stages in faith consciousness. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 1991(52), 27–45. <https://doi.org/10.1002/cd.23219915204>
- Keller, B., Klein, C., Hood, R. W., & Streib, H. (2013). Deconversion and Religious or Spiritual Transformation. In H. Westerink (szerk.), *Constructs of Meaning and Religious Transformation* (1. kiad., 119–140. o.). V&R unipress. <https://doi.org/10.14220/9783737000994.119>

- Krok, D., Falewicz, A., & Szcześniak, M. (2024). Do Catholic Religious Practices Attenuate the Deconversion of Emerging Adults in Poland? The Mediating Role of Transcendent Indebtedness. *Religions*, 15(1), 85. <https://doi.org/10.3390/rel15010085>
- Mauss, A. L. (1969). Dimensions of Religious Defection. *Review of Religious Research*, 10(3), 128. <https://doi.org/10.2307/3510739>
- Nica, A. (2019). Exiters of religious fundamentalism: Reconstruction of social support and relationships related to well-being. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(5), 543–556. <https://doi.org/10.1080/13674676.2019.1636015>
- Rizzuto, A.-M. (1981). *Birth of the Living God: A Psychoanalytic Study*. University of Chicago Press.
- Roof, W. C. (1978). Alienation and apostasy. *Society*, 15(4), 41–45. <https://doi.org/10.1007/BF02694710>
- Streib, H. (2001). Faith Development Theory Revisited: The Religious Styles Perspective. *International Journal for the Psychology of Religion*, 11(3), 143–158. https://doi.org/10.1207/S15327582IJPR1103_02
- Streib, H. (2021). Leaving religion: Deconversion. *Current Opinion in Psychology*, 40, 139–144. <https://doi.org/10.1016/j.copsyc.2020.09.007>
- Streib, H., Hood, R. W., Keller, B., Csöff, R.-M., & Silver, C. F. (2009). *Deconversion: Qualitative and Quantitative Results from Cross-Cultural Research in Germany and the United States of America* (1. kiad.). Vandenhoeck & Ruprecht. <https://doi.org/10.13109/9783666604393>
- Streib, H., & Keller, B. (2004). The Variety of Deconversion Experiences: Contours of a Concept in Respect to Empirical Research. *Archive for the Psychology of Religion*, 26(1), 181–200. <https://doi.org/10.1163/0084672053598030>
- Streib, H., & Keller, B. (2018). *Manual for the Assessment of Religious Styles in Faith Development Interviews* (Fourth, revised edition of the Manual for Faith Development Research). Universität Bielefeld, Center for Biographical Studies in Contemporary Religion. <https://doi.org/10.4119/UNIBI/2920987>
- Streib, H., Keller, B., Bullik, R., Steppacher, A., Silver, C. F., Durham, M., Barker, S. B., & Hood, R. W. (2021). *Deconversion Revisited: Biographical Studies and Psycho-metric Analyses Ten Years Later* (1. kiad.). Vandenhoeck & Ruprecht. <https://doi.org/10.13109/9783666568688>
- Streib, H., & Klein, C. (2013). Atheists, agnostics, and apostates. In K. I. Pargament, J. J. Exline, & J. W. Jones (szerk.), *APA handbook of psychology, religion, and spirituality (Vol 1): Context, theory, and research* (713–728. o.). American Psychological Association. <https://doi.org/10.1037/14045-040>
- Vargas, N. (2012). Retrospective Accounts of Religious Disaffiliation in the United States: Stressors, Skepticism, and Political Factors. *Sociology of Religion*, 73(2), 200–223. <https://doi.org/10.1093/socrel/srr044>
- Veres, A. (1993). *Erkölcsteológia*. N. p.
- Wright, A. S. (1998). Exploring Factors That Shape the Apostate Role. In D. G. Bromley (szerk.), *The politics of religious apostasy: The role of apostates in the transformation of religious movements* (95–114. o.). Praeger.